

2022 • JULI

MARIËNBURG

JAAR 39 • 03

MAGAZINE

VAN EN VOOR KRITISCH KATHOLIEKEN

HUIJBERS HOREN IS THUISKOMEN

EEN WEG IN HET KWAAD

RELIGIE, VREDE EN TOLSTOJ

SPAGAAT VAN DE KERK

EEN BUIK VOL VAN BEGEREN

COL OF ON

MARIËNBURG MAGAZINE VAN
EN VOOR KRITISCH KATHOLIEKEN
IS EEN UITGAVE VAN MARIËNBURG,
VERENIGING VAN KRITISCH
KATHOLIEKEN, EN VERSCHIJNT
VIJF MAAL PER JAAR. OVERNAME
VAN ARTIKELEN IS TOEGESTAAN NA
OVERLEG MET DE REDACTIE.

© 2022 MARIËNBURG
ISSN1878-8734

WEBSITE

www.marienburgvereniging.nl

REDACTIE

eindredacteur: Arthur van Tongeren

redacteuren:

Henk Baars

Tom van den Beld

Michel Besnard

Riet Bos

Erik Jurgens

Gerard Swüste

REDACTIE-SECRETARIAAT

redactie@marienburgvereniging.nl

VORMGEVING

N-ything Design, Boxmeer

DRUK

Rekafa drukkers, Venlo

LIDMAATSCHAP / ABONNEMENT

Lidmaatschap van Mariënburg inclusief
abonnement op Mariënburg Magazine:
€ 35,- per jaar.

Abonnement zonder lidmaatschap:

€ 25,- per jaar.

Proefabonnement: 3 nr's voor € 15,-

Losse nummers: € 5,-

Aanmelden bij het secretariaat of via de
website.

IBAN: NL77 RABO 0329 9215 68

BIC-code: NLRABO2U

Mariënburg is ANBI erkend.

BESTUUR MARIËNBURG

Harrie van den Akker, voorzitter,
06-48590171

Riet Bos, penningmeester, 06-43928591

Nicole Buijendijk, secretaris, 030-2751989

Walther Burgering, lid, 06-2956 2865

Henk Peters, lid, 06-4296 1868

bestuur@marienburgvereniging.nl

SECRETARIAAT

Het Fort 29

5581 AB Waalre

040-8442967

secretariaat@marienburgvereniging.nl

04

EEN WEG IN HET KWAAD?

HENK MEEUWS

08

EEN LIED VAN HUIJBERS HOREN,
VOELT ALS THUISKOMEN

GERARD SWÜSTE

12

EEN BUIK VOL VAN BEGEREN

| Seksualiteit & intimiteit

DOOR BROUNSWERINKE

16

LEV TOLSTOJ, DE PROFEET DIE
MONDDOOD WERD GEMAAKT

SIEUWERT HAVERHOEK

18

DE SPAGAAT VAN DE KATHOLIEKE
KERK | Grondrechten buiten en binnen de kerk

THEO SALEMINK

22

EEN MORELE KWESTIE | Regeling van
abortus hoort bij de wetgever, niet bij de rechter

ERIK JURGENS

EN VERDER...

07 Erik Jurgens: Valse vertroosting?

11 GEDICHT | Tafelwoord bij Simon de Melaatse

15 KERKELIJKE MERKWAARDIGHEDEN | Tom van den Beld -

Bijzondere barmhartigheid

22 Michel Besnard: Abortus in de Filippijnen

24 Huub Schumacher: Weet jij wie er gelijk heeft?

WAAR IS ONZE ZIEL?

De restricties van de twee coronajaren hebben ieders wereld kleiner gemaakt. De restricties werden ons opgelegd door de overheid met een beroep op solidariteit. Daardoor is ons eigen kompas voor compassie in onbruik geraakt. En lijken 'we' zelf de weg een beetje kwijtgeraakt. Wij werden onbestaanbaar onontkoombaar ik en jij. Dat gevoel bekruipt me als ik de krant of mijn iPhone open. De misstanden vliegen me om de oren: de traagheid bij het herstellen van de schade in Groningen door de aardgaswinning, bij de afhandeling van de affaire rond de kinderopvangtoeslag, bij het regelen van opvang voor vluchtelingen in Ter Apel en elders, bij het tekort aan betaalbare huur- en koopwoningen. We wijzen naar de overheid die verzandt lijkt in procedures en bureaucratie. De menselijke maat, de ziel van de maatschappij, is verdampt.

Natuurlijk, er zijn talloze ontroerende particuliere initiatieven om Oekraïense vluchtelingen op te vangen, uit verontwaardiging over de Russische agressie. Oekraïense kinderen kunnen hier naar school. Maar we lijken doof voor de vluchtelingen van elders – de Afghaanse tolken, de jongvolwassenen uit Eritrea, de kinderen uit Syrië. Ik las het verhaal van Mezib uit Jemen: eenmaal meerderjarig (op zijn 18de) werd hij aan zijn lot overgelaten en raakte hij totaal ontregeld en in acute psychische nood. Je leest over statushouders die verkommeren in 'tijdelijke' opvanglocaties. Er is armoede in onze achterstandswijken en door de energiecrisis inmiddels ook elders. Te veel jongeren zien geen perspectief in 'onze' wereld en vinden de weg naar de lucratieve misdaadonderwereld. Intussen wijzen wij naar de overheid die alles recht moet zetten door betere regelgeving of door even de geldkraan open te zetten.

Maar wij zijn gelovige mensen in het voetspoor van Jezus, toch? Waar wachten wij dan op? Waar zijn de kerken? Zijn wij met te weinigen om een verschil te maken? Moeten wij dan niet actiever worden in het opporren van mensen om ons heen? Onze buurtgenoten, onze vrienden. Werken als een mosterdaadje.

Zing met Oosterhuis over onze woorden en waarden: hier en heden prent ze in je hart, draag ze om je voorhoofd als een snoer, grif ze in de stijlen van je deur, schrijf ze in de palmen van je hand, leer ze aan je kinderen, herhaal ze, thuis en onderweg, waar je ook bent. De steppe zal bloeien.

HET EERSTVOLGENDE NUMMER
VERSCHIJNT BEGIN OKTOBER 2022.
BIJDRAGEN UITERLIJK 13 AUGUSTUS
AAN HET REDACTIE-ADRES.

TER-
ZIJ-
DE

TEKST

HENK MEEUWS

FOTO N-YTHING DESIGN |

GORDON JOHNSON

EEN WEG IN HET KWAAD?

DE VS VOORSPELDEN HET, MAAR ZELF BEZWOEREN ZE: 'NEE HOOR, ECHT NIET, GEWOON OEFENINGEN!' JE SUST JE ONRUST EN DENKT: HET ZAL TOCH WEL NIET... MAAR DAN TREFT OP 24 FEBRUARI 2022 VERNIETIGEND OORLOGSGEWELD OEKRAÏNE! EN DE AGRESSOR VERKLAART DOODLEUK: 'WE NEMEN GEWOON WAT VAN ONS IS.' VERBIJSTERING ALOM: WAT BEZIELT DIE MAN IN GODSNAAM!?!

Onze verbijstering geeft me te denken. Hierover allereerst: we hebben kwaadaardigheid toch volop zien woeden, vroeger al in Antieke Rijken, de Inquisitie, de Slavenhandel, de Franse Revolutie; meer recentelijk in o.a. WO I & II, de Shoah, Goelag Archipel, Apartheid, militaire regimes in Latijns-Amerika, de Killing Fields, in Rwanda-Burundi, Srebrenica, Irak, Afghanistan, Jemen, Syrië; in zware criminaliteit en relationeel geweld in eigen land/huis/kerk...? Dus: vanwaar 'verbijstering'? Kan het zijn, dat wij ons in ons (relatief) vredige, veilige, verlichte westerse welzijnsleven liefst van geen kwaad bewust willen zijn? Dat we het ons graag voorstellen als iets uit een donker verleden, in vreemde verre streken, bij gestoorde anderen?

Vroeger vreesde men Satans macht in en om ons heen: "Wees nuchter en waakzaam. Uw vijand, de duivel, zwerft rond als een brullende leeuw, op zoek naar een prooi om die te verslinden" (1Petr.5:8). Hulp en een zekere bescherming leken geboden te worden door het christelijk geloof, in kerkelijke beschutting, in sacramenten, gebeden en zegeningen, door exorcisme. Het hielp allemaal niet zoveel: vredig welzijn was al te vaak ver te zoeken in eigen omgeving en daarbuiten. Dus zocht men later definitieve uitdrijving van alle Kwade Krachten (en in één moeite door van heel de gelovige rimram) in de absolute macht der Rede, desnoods met behulp van de guillotine. En vervolgens worden ook ándere godheden aanbeden: Geld, de Westerse Beschaving, Macht, Ras, de Dialectiek der Geschiedenis, de Nieuwe Mens, de Ware Leer, enz... Allemaal eisen ze hun

slachtoffers, niet alleen in fysiek lijden en dood, maar ook in geestelijke ellende, in onrecht, onveiligheid, discriminatie, onderdrukking, verbanning, uitsluiting, armoede. En telkens weer brengt de strijd tegen deze goden nieuwe wreedheid.

HET KWAAD ROEPT HET GOEDE OP

Met een blik op onze geschiedenis en om ons heen zouden we dus kunnen concluderen: geen grond voor verbijstering, we hadden het kunnen weten. Maar toch, onze verbijstering – en zeker die van de slachtoffers! – geeft mij ook dit te denken: zij toont ons wat in ons menselijk

(samen)leven onherroepelijk níet mag en absoluut wél moet. Geconfronteerd met doortrapte leugenachtigheid, blind geweld, grenzeloze agressie, moorddadige wreedheid, perverse verkrachting, nietsontziende verachting, doet de verbijstering ons iets zien waarover mensen niet naar eigen goeddunken eigenmachtig mogen/kunnen beschikken. Verbijstering over het kwaad doet ons beseffen dat waarde en waardigheid van de mens onaantastbaar zijn. Dat ons leven, alle leven, al wat bestaat, fundamenteel ‘heilig’ is. Dat het noodzakelijk goed is deze heiligheid te erkennen, te hoeden, koesteren en dienen. En dat wij grote schade lijden aan onze eigen ziel, haar zelfs kunnen verliezen, als we dat niet doen. Onze verbijstering herinnert ons eraan, dat ons bestaan van de aard van ‘het goede’ is dat ons geschonken wordt, dat wij allemaal verwant zijn met heiligheid waarvan wij de scheppers niet zijn, en dat we buiten wat ons draagt en wenkt geen leven hebben. Midden in het kwaad roept de verbijstering het goede op, in ons en om ons heen. En zij beweegt ons tot resoluut verzet tegen vernietigende kwaadaardigheid.

Maar net zoals vroeger is ook nu waakzaamheid geboden. De verbijstering over de gruwelen voor onze ogen kan de wens opwekken het kwaad eens en voor al, definitief, uit de wereld te helpen. Maar dat is de dood in de pot. Immers: teneinde het kwade – in het groot en in het klein – radicaal uit te drijven, moeten we het *buiten* onszelf plaatsen (want als we het kwaad totaal willen uitbannen terwijl wij er deel van uitmaken, rest ons slechts zelfdoding). En tegelijk moeten we onszelf *absolute kennis en macht* over het goede toekennen. Dusdoende echter vergoddelijken wij onszelf. Maar aangezien wij mensen onontkoombaar contingent,

kwetsbaar en vergankelijk zijn, kan niemand god zijn zonder grootschalige of geniepige terreur: gewoon nemen wat van ons is, en wegduwen, vernietigen wat of wie ons niet past. Zo doen narcisten, (huis)tirannen, verkrachters, slachters, absolute systemen dat. En zo blijft het kwaad zieden... Niet voor niets waarschuwde Friedrich Nietzsche: “Wie monsters bevecht moet oppassen daarbij niet zelf een monster te worden. En als je lang in een afgrond kijkt, gaapt de afgrond ook bij jou naar binnen.” Veel mensen die verward waren in wrede oorlogen kunnen erover meepraten...

GEVAAR VAN VERGODDELIJKING LOERT

Verbijstering is de zeer terechte reactie op het kwaad dat ons, en zeker onze medemensen vlak bij ons om de hoek, dodelijk bedreigt. Maar in onze verbijstering dienen we waakzaam te zijn voor de verleiding onszelf, onze reacties, onze aandrift, onze overtuigingen, ons doen en laten te vereenzelvigen met ‘het goede’. Want dan loert het gevaar van vergoddelijking, niet slechts van onszelf maar ook van hetgeen we doen. Als dat gebeurt zal uiteindelijk het absolute kwaad, dat geen enkel nuttig doel dient maar slechts wil vernietigen, in een soort vermomde godsdienst een geheime band aangaan met wat de filosoof Rüdiger Safranski de ‘transcendentie van het goede’ noemt. Niet voor niets kenmerkt hij Hitler als ‘de

*Alle kwaad vernietigen ligt buiten
onze macht, we kunnen ons echter wel
inzetten voor het goede*

duistere variant van een godsdienststichter’. Veelzeggend is in dit verband trouwens hoe de Chinese leider Deng Xiaoping ooit over Ma Zedong oordeelde: zijn betekenis was groot maar hij had van het chinees-communistische project helaas een religie gemaakt. Mijns inziens zien we nu recht voor onze neus hetzelfde gebeuren: terreur, verwoesting, moord, vernietiging met een beroep op een heilige zaak, een heilige erfenis, een heilige plicht, een heilige taak, ter verdediging van een heilige godsdienst, gezegend door heilige gebeden en gebaren in een heilige orde.

Als vergoddelijking dus dodelijk blijkt te zijn, hoe ons dan tweer te stellen tegen openlijk en vermomd kwaad? Volgens een recensent (Allard Schröder) van Safranski’s studie *Het kwaad. Het drama van de vrijheid*, helpt gepeins over zoiets als ‘transcendentie van het goede’ ons zeker niet uit de brand. Integendeel: dat is irrationeel geneuzel, nostalgisch gewijmel. In de toekomst zullen we, zo meent hij, ons gedrag steeds beter rationeel kunnen verklaren. Voor het schetsen van een betrouwbaar beeld van onze menselijke natuur is naar zijn overtuiging geen rol meer weggelegd voor onze goddelijke banden van vroeger. Ze zijn alleen nog maar een sociologisch of historisch verschijnsel. Om dat definitief in te zien moet de westerse mens nog wel een verdragende stap zetten, maar dat heeft hij eerder ook gedaan.

*Men zocht uitdrijving van alle Kwade
Krachten in de macht der Rede,
desnoods met behulp van de guillotine*

Van natuurgoden en kabouters stapte hij immers al over op een transcendente God. Maar spoedig zullen we weer een stap gezet hebben, naar een wereld zonder transcendenties, zo verwacht de recensent. We zullen daar natuurlijk iets bij moeten denken, de wezenskenmerken van goed en kwaad opnieuw definiëren (wellicht aan de hand van begrippen uit de pathologie? (ziekteleer, *red.*)). Een filosofie ontwerpen misschien, maar dan een andere dan die van vroeger en zonder ondoorgroendelijke, transcendente god en universele ambities – zo klinkt de blijde boodschap van de Verlichte Rede aan een wereld waarin het kwaad openlijk en in vermomming rondwaart als een monster, zoekend wie het kan verslinden...

CONCLUDEREND

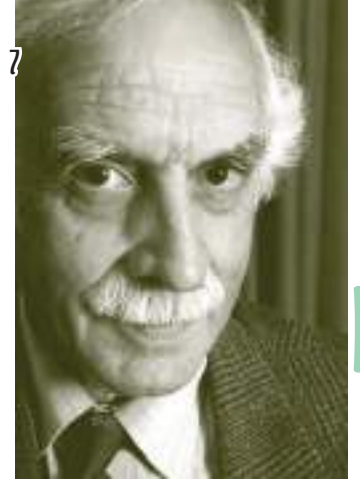
In het aangezicht van de verschrikkingen dezer dagen in Oekraïne, met de onzegbare ellende van vroeger en ook elders in de wereld voor ogen, raak ik nogmaals verbijsterd: nu over de pijnlijk gemakzuchtige oppervlakkigheid van dit visioen van uitbanning van moreel kwaad met behulp van de Wetenschappelijke Rede. Alsof er uit onze recente geschiedenis en ons heden niets te leren valt over nut en noodzaak van morele bezinning, kritisch-godsdienstige reflectie, aandacht voor wat niet in onze macht ligt... En alsof de verbijsterende ervaring: dit *mág* niet (vernietiging), dat moet *wél* (verbinding), ons niet als zodanig toont wat onze grens is en wat of wie aan gene zijde daarvan absoluut in ere gehouden moet worden.

Mijn reflecties bij mijn verbijstering voeren mij tot enkele mijns inziens heel redelijke conclusies. Alle kwaad vernietigen ligt buiten onze macht. We kunnen ons echter wel inzetten voor het goede, nuchter erkennend dat het kwaad onszelf niet vreemd is. Geen mens is 'onbevlekt' ontvangen, geen samenleving zonder smet. Niemand wordt als moordenaar geboren, maar ieder moet leren groeien van zelfzuchtige begeerte naar respect, rechtvaardigheid, vriendschap, liefde. Of en hoe dat lukt is mede afhankelijk van eigen aard en omstandigheden, het kan verschrikkelijk fout gaan. Zouden wij ons dus, onder ongunstiger gesternte, ook monsterachtig kunnen gedragen? Ik mag hopen

van niet, maar waakzaamheid is geboden. Daarbij kan onze verbijstering helpen. Zij verbindt ons met wie zich, gruwelijker verbijsterd dan wij, bevinden in het hart van duisternis; al die medemensen die wanhopig proberen te ontsnappen aan verderf en dood, daartegen verbeteren vechten, daarin heldhaftig trachten het goede te doen. Met hun verschrikkingen voor ogen is denk ik de wezenlijke vraag: 'Zou ik moedig zijn zoals zij?' Ik mag het hopen, maar weet het absoluut niet zeker. Ik weet echter wel: onze verbinding in verbijstering hoedt het goede, want behoedt ons voor gewenning. Zo wijkt het kwade – een beetje. ●

HENK MEEUWS (1942) DOCEERDE PRAKTISCHE THEOLOGIE AAN DE THEOLOGISCHE FACULTEIT TILBURG; DEED O.M. ONDERZOEK NAAR HEDEN EN TOEKOMST VAN LEVENSBESCHOUWELIJK VRIJWILLIGERSWERK; PROMOVEERDE OP EEN PROEFSCHRIFT OVER DIACONIE EN MYSTAGOGIE; DROEG BESLISSEND BIJ AAN DE MARIËNBURG BROCHURE 'GETUIGEN VAN GELOOF'; PUBLICEERT REGELMATIG IN DIAKONIE & PAROCHIE.

ERIK JURGENS

VALSE VERTROOSTING?

Al honderden jaren hebben christenen geloofd dat er een hiernamaals is (prachtig woord!), waarin alle tranen uit het ondermaanse zullen zijn weggewist. Dat heeft velen inderdaad de moed gegeven om ellende te dragen. Straks immers wacht een hemel, soms zelfs een zevende, tenzij je je in dat ondermaanse misdragen hebt – maar daarvoor hebben de roomsen de biecht bedacht.

Die behoefte aan hoop, aan vertroosting, zit diep in ons. De Canadees Michael Ignatieff heeft er een prachtig boek over geschreven: *On Consolation*. Zeventien korte schetsen van mensen, over de eeuwen, die over hun vertroosting hebben geschreven. Wat mij vooral boeide was de vraag: waarvoor zocht men vertroosting? Vooreerst de vele vormen van verlies van een dierbare. 'Consolatio' in het Latijn is 'samen-alleen zijn'. Is er iemand die jouw ellende deelt? Maar het kan ook zijn een lijden aan de wereld, aan de onrechtvaardigheid daarvan. Karl Marx leed daaraan. Zijn troost zat in de zekerheid die hij had dat er een betere wereld zou komen, na de ondergang van het kapitalisme. Het is dan een soort politieke hoop op een betere toekomst.

Het christelijke geloof in de hemel is ook zoets. Ik heb mij in mijn leven steeds weer afgevraagd, als een naaste ging hemelen "En, zit-ie, zit ze, er nu echt? Komen we elkaar straks weer tegen?" Dat is natuurlijk een pracht van een vertroosting. Maar nooit is iemand teruggekomen om te melden "Jazeker, het is fijn daarboven, 'be seeing you'". En toch die hardnekkige hoop.

Kan de taal van de muziek ook die rol spelen? De kerkelijke rite en liturgie willen dat we een zekere extase bereiken, een 'opgaan in', hetgeen vertroosting biedt. Muziek speelt daarbij een grote rol, zeker in de westerse en oosterse katholieke traditie. Calvijn vond het niks, hij verbande daarom requiems en hoogmissen. Maar er is wel een relatie tussen muziek en vertroosting. In Mahlers *Kindertotenlieder* is hiervan een mooie seculiere versie terug te vinden: eerst de beschrijving van de smart, dan de vertroosting. Zijn tweede symfonie heet zelfs *Auferstehung*, verrijzenis. Die vertroosting kan ook zitten in het schrijven zelf. Condorcet, al veroordeeld tot de dood op de guillotine, schrijft een schets over de voortgang van de menselijke geest, immers zijn levenswerk als filosoof van de Verlichting. "Ik heb niet voor niks geleefd" wil hij troostend zeggen. Je kunt ook, het omgekeerde, een grote fout hebben gemaakt in je jonge leven, en in alle latere jaren werken aan het goedmaken daarvan, vergiffenis als troost. Ook de overtuiging dat latere geslachten jou zullen gedenken is zo'n troost. En wat is Dantes beschrijving van het Paradijs, in zijn *Divina Commedia* uit 1307, anders dan een beschrijving van die vertroosting, vals of niet.

Het is dus blijkbaar de moeite, besefte ik, om na te denken waarvoor je eigenlijk troost nodig hebt. Zo ervoer ik persoonlijk, ik denk met vele anderen, dat die grove Russische aanval op Oekraïne voor mij een ideaal kapot maakte. Daarvoor heeft onze generatie zich sinds 1945 ingezet: vrede, en de eenwording van Europa. De mogelijke troost zit in de fantastische weerstand van de Oekraïners.

Verbijstering over het kwaad doet ons beseffen dat waarde en waardigheid van de mens onaantastbaar zijn

CO
LU
MN.

TEKST
GERARD SWÜSTE
FOTO
STOCK

EEN LIED VAN HUIJBERS HØREN,

VOELT ALS THUISKOMEN

KEES VAN MECHELEN BIJ DE 100^E GEBOORTEDAG

VAN BERNARD HUIJBERS

'Het klinkt misschien raar, maar als ik een lied hoor van Bernard Huijbers, heeft dat voor mij iets van thuishkomen.' Aan het woord is Kees van Mechelen. Jarenlang maakte hij programma's voor KRO-radio en veel van die programma's gingen over liturgie en liturgische muziek. Hij is een van degenen die het initiatief hebben genomen om dit jaar met een boek en een lieddag stil te staan bij de honderdste geboortedag van Bernard Huijbers, die werd geboren in Rotterdam op 22 juli 1922.

Bernard Huijbers was als pater jezuïet muziekleraar op het Amsterdamse Ignatiuscollege. Hij had al enige composities op zijn naam staan die op muziekavonden op het Ignatiuscollege ten gehore werden gebracht. Maar voor hem kwam de grote doorbraak toen het Tweede Vaticaans Concilie aankondigde dat de liturgie voortaan in de volkstaal kon worden gevierd. Dat was tevens de tijd dat Huub Oosterhuis, toen nog ordegenoot van Huijbers, in Amsterdam kwam wonen. Oosterhuis was een van de voortrekkers binnen de Amsterdamse Studenteneklesia, die wekelijks vieringen

verzorgde in de kapel van het Ignatiuscollege. Oosterhuis en Huijbers vormden al snel een team dat de r.-k. kerk van Nederland voorzag van een groot aantal liturgische liederen. En daar was in die dagen dringend behoefte aan.

DOOR PODIUM EN ZAAL TEGELIJK

'Van de eerste ontmoetingen herinner ik me dat ik Bernard Huijbers imponerend vond. Achter de vleugel bracht hij, met zijn pijpdoorrookte stem, ten gehore wat hij gemaakt had. 'Roept God een mens tot leven'. Je hoorde de woorden rustig dansend op de muziek. Zoals hij dat zong, dat kregen heel wat koren niet voor elkaar. Die zongen het staccato, strak in de maat en dan bleef er van dat dansen niet veel over. Zijn muziek was altijd doordacht, de muziek droeg de tekst en iedereen mocht meezingen. Ik kwam zelf uit een oud-katholiek nest, dus ik was qua volkszang wel iets gewend. Maar bij Huijbers leerde ik dat muziek ook iets kon doen met de tekst. Hij hamerde bij alle koorrepetities erop de tekst tot zijn recht te laten komen, de woorden goed uit te spreken. Hij

*Zoals hij dat zelf zong, dat kregen heel wat
koren niet voor elkaar*

zei zelf dat hij dat geleerd had van het Gregoriaans. Dat was voor hem een inspiratiebron. Een andere inspiratiebron was zijn Franse ordegenoot Joseph Gelineau. ‘

In 1957 verscheen een klein bundeltje met achttien psalmen in het Nederlands op de muziek van Gelineau. Veel gezongen was Psalm 23 met het recitatieve ‘Mijn herder is de Heer, het ontbreekt mij aan niets’ en het bijna uitbundige refrein ‘Want mijn herder is de Heer, nooit zal er mij iets ontbreken’. De methode van Gelineau was vernieuwend, zowel wat betreft de tekst als de muziek. In het voorwoord

liturgie was het meezingen overigens ook niet meteen vanzelfsprekend. In de Amsterdamse Studenteneklesia en ook in de Amsterdamse Dominicus – waar Huijbers zelf dirigent was – en in nog wel een aantal kerken was er echt sprake van samenzang. Maar lange tijd bleef in de meeste kerken de zang toch vooral een zaak van het koor. Het lag er vooral aan of de dirigent bereid was de aanwezigen aan te moedigen om mee te zingen, bijvoorbeeld door voorafgaand aan de viering met de aanwezigen de liederen door te nemen. Bovendien hadden heel wat koren het niet zo op dat meezingen van alle aanwezigen, ze vonden de zang een taak van het koor,

van de Nederlandse uitgave staat: “De methode-Gelineau ontslaat ons van de perikelen van een psalm-*berijming*: de grondtekst kan veel dichter benaderd worden. De melodieën zijn van een gedragen ernst en tegelijkertijd zo eenvoudig, dat zij na enige oefening ook door grotere gemeenschappen tijdens godsdienstige samenkomsten kunnen worden gezongen.”

Het werk van Gelineau vormt volgens Kees van Mechelen de basis voor de composities van Bernard Huijbers: ‘Hij noemde dat zelf ‘Door podium en zaal tegelijk’. Dat was ook de titel van het boekje dat in 1969 verscheen en waarin hij zijn muzikale uitgangspunten uiteenzette: goede, degelijke, zo nu en dan dus ook vierstemmige muziek die de kwaliteit had om op het podium te worden uitgevoerd, maar die tegelijkertijd door de zaal kon worden meegezongen. Eigenlijk was ‘Alle Menschen werden Brüder’ uit de Negende symfonie van Ludwig van Beethoven voor hem hét voorbeeld van hoe muziek zou kunnen worden uitgevoerd door podium en zaal tegelijk. Helaas, de uitvoering daarvan bleef beperkt tot het koor, de zaal bleef toehoorder. Maar in feite had de zaal gerust mee kunnen zingen. In de praktijk van de Nederlandse

zoals het altijd geweest was. Ze hadden al vaak grote moeite om geheel of gedeeltelijk afscheid te nemen van het oude, vertrouwde, Latijnse repertoire.

Desondanks brachten de liederen van Huub Oosterhuis en Bernard Huijbers een golf van enthousiasme teweeg. Er was het gevoel dat er iets nieuws en goeds was begonnen, de kerkganger was niet meer vooral toeschouwer, maar voelde zich deelnemer. En de muziek boezemde ontzag in. Want Huijbers componeerde heel precies en heel doordacht. Ik herinner me het lied ‘Toen Jezus in zijn uur gekomen was’, een bijna perfecte kerk-toon, gebaseerd op het Gregoriaans. Zoals hij later een aantal ‘beurtzangen naar oude wijzen’ componeerde. Bij iedere beurtzang vermeldde hij wat zijn Gregoriaanse inspiratiebron was geweest. Sommigen beschouwen deze beurtzangen als het hoogtepunt van zijn oeuvre’.

‘De begintijd, eind jaren zestig, was in veel opzichten overweldigend. Ik herinner me de paasnachtviering van de Amsterdamse Studenteneklesia die voor de gelegenheid plaatsvond in de Westerkerk. Met orgel, drums en gitaren, een groot koor en een volle kerk die meezong. Ik heb dat echt als een keerpunt ervaren. Uit die tijd stammen ook een

FOTO

KEES VAN MECHELEN | STOCK

paar nieuwe vierstemmige zettingen op oude melodieën: 'Verhef uw hart' voor de Advent en natuurlijk de ongeëvenaarde vierstemmige zetting van 'Nu syt wellcome'.

PSALMEN

'De wijze waarop Gelineau met de psalmen omging, met name het afscheid van de psalmbelijningen, maakte ook voor het Nederlands taalgebied nieuwe ontwikkelingen mogelijk, schetst Kees van Mechelen. 'De uitgave van *Vijftig Psalmen* van Huub Oosterhuis, Michel van der Plas, Pius Drijvers en Han Renckens in 1967 maakte het voor Huijbers mogelijk om beurtzangen te componeren. En dat heeft Huijbers ontzettend mooi gedaan. Ik denk bijvoorbeeld aan de beurtzang uit Psalm 25 'Houd mij in leven': melodie en akkoorden drukken duidelijk uit dat dit een smeekgebed is; maar met name in het refrein komt toch ook de sfeer tot uiting van 'maar we gaan het redden'. En Psalm 121 'Ik sla mijn ogen op naar de bergen': iedere strofe net even anders in de maat gezet, of soms een pauze ingelast, zodat de tekst als het ware wel tot je moest doordringen'.

'In 1973 verliet Bernard Huijbers de jezuïetenorde, zoals Huub Oosterhuis al in 1969 had gedaan: conflicten over gehuwde priesters, oecumenische vieringen, de seksuele moraal zoals die beschreven stond in de encycliek *Humanae Vitae* maakte het voor Huijbers niet meer mogelijk deel uit te maken van de rooms-katholieke kerk. Enige jaren later ging hij in Frankrijk wonen waar hij bleef componeren, soms

op eigen teksten, soms op teksten van zijn partner Annelou Koens, maar bijvoorbeeld ook op 'psalmen' van Leo Vroman en teksten van Hein Stufkens. Het woord 'god' was uit de teksten verdwenen, het ging vooral om een aanzet tot bewust leven. Er zaten hele mooie melodieën bij, Huijbers kwam ook geregeld terug naar Nederland om zijn werk te promoten en in te oefenen, maar in feite werd het weinig gebruikt. Bernard Huijbers heeft zich altijd ingezet voor de voortgang van zijn werk. Ik denk dat Tom Löwenthal daar het best in geslaagd is. Bernard nam hem, organist Thom Jansen en veel anderen bij de hand en bracht hen de beginselen bij van wat voor hem liturgische muziek moet zijn'.

In het najaar verschijnt er een boek om de honderdste geboortedag van Bernard Huijbers te gedenken. Martin Hoondert werkt daaraan samen met Ad de Keyzer, Antoon Vernooij en Kees van Mechelen. Er zijn ook plannen voor een lieddag in oktober. Zoals er 25 jaar geleden, bij zijn 75e verjaardag een grote lieddag was in de Dominicuskerk, waar Huijbers zelf nog een aantal liederen dirigeerde en dat was toen een groot feest. De muziek van Huijbers maakt het ongetwijfeld mogelijk om er ook in het najaar een groot feest van te maken. ●

Er begon iets nieuws: de kerkganger was niet meer toeschouwer, maar voelde zich deelnemer

Kees van Mechelen

POËZIE

FOTO
FRANZ

Tafelwoord

BIJ SIMON DE MELAAATSE

Jij gezalfde, christos,
broer van mensen
wees in ons midden
hier bij de melaatsen aan de
tafel van Simon
aan de tafel van de kleinen
die gisteren Hosanna riepen
als was jij een geweldenaar
meer dan in de liefde.

Geen wapen heb jij
anders dan de ontroering
anders dan je ogen aandachtig
anders dan je armen uitgestrekt
anders dan je woorden
'reken hun de moord niet aan,
Abba, ze weten niet wat ze doen'.

Als water
Met een zwaard geslagen ben jij
Weerloos en zie je leeft.

Althans zij zag het
de vrouw met de balsem
die jou bewaarde
door je sterven heen.

En jij zag het
die laatste avond met het
matzebrood van doortocht
door macht en dood.

Je pakte het, kreeg de geest
en riep gegrepen door ontroering:
ik ben dat brood die wijn
gebroken en gedeeld

Je riep:
wees zelf dat brood die beker
en deel je uit en geef je prijs,
dat kinderen overleven
moord en dood
verkrachting en alle haat.
Balsem ons met jouw geest
deel met ons jouw sjaloom.

Fred Keesen

*Dood & Spelen, drieëndertig maal op
leven en dood, Rotterdam, 2003*

TEKST
DOOR BROUNS-
WEWERINKE
FOTO
SARAH RICHTER ART

Als existentieel menselijk gegeven is seksualiteit een voertuig van verbinding tussen mensen, van affectiviteit, intimiteit en vruchtbaarheid. Maar seksualiteit kan ook instrument zijn van onderdrukking, verkrachting, vernedering en vervreemding. Hoe is dat mogelijk? Welke krachten werken in op seksualiteit waardoor dit gebied zo ambivalent is? Waarom gaat het zo vaak mis? Hoe komt het dat er op het gebied van seksualiteit zo vaak grenzen worden overschreden? Waarom is seksualiteit in veel gevallen helemaal niet intiem, maar grof en schendend? Misschien zijn dit even onzinnige – of zinnige? – vragen als de vraag waarom er oorlog is, waarom mensen niet met elkaar in vrede kunnen leven. Blijkbaar zit er iets in de mens dat, zacht uitgedrukt, voor problemen zorgt. In deze bijdrage proberen we op te sporen wat dat 'iets' is dat mensen ervan weerhoudt om in vrede en liefde met elkaar om te gaan. We beginnen breed en zoomen steeds verder in, om de kern van het probleem bloot te leggen. Daarna waaieren we weer uit, om de weidsheid van het thema te laten zien.

Seksualiteit & intimiteit

EEN BUIK VOL VAN BEGEREN

De mens is volgens de joodse traditie geschapen met twee neigingen: de neiging tot het goede, de *jetser hatov* en de neiging tot het kwade, de *jetser hara*. Voortdurend moet een mens kiezen welke kant hij op gaat. Deze keuzemogelijkheid speelt op alle terreinen van het leven, maar er zijn drie gebieden die extra gevoelig zijn voor misstappen, voor verkeerde keuzes. Het zijn om zo te zeggen glibberige terreinen. Welke zijn dat? Het zijn de gebieden van de macht die kan (ver)leiden tot heerszucht, dat van het bezit dat kan ontwaarden in toe-eigening en hebzucht en dat van de lust, waaronder seksualiteit valt. In feite zijn vrijwel alle misdaden die mensen kunnen doen, terug te voeren op deze drie gebieden. Het is dan ook niet toevallig dat de drie geloftes die monniken afleggen precies deze gebieden betreffen: gehoorzaamheid, armoede en zuiverheid, het loslaten van alle vormen van overheersing, bezitsdrang en zelfzucht. In het slechtste geval komen deze drie krachten in hun meest geperverteerde vorm – machtsmisbruik, hebzucht en wellust – samen in seksualiteit. Waar begint dit hellend vlak?

WAT ZEGT DE SCHRIFT?

Laten we eens kijken naar de basis van onze ethiek: de Tien Geboden. Het tiende gebod zoals opgetekend in Exodus 20,17 zegt: "Je zult het huis van je naaste niet begeren. Je zult de vrouw van je naaste niet begeren, noch zijn slaaf, noch zijn slavin, noch zijn rund, noch zijn ezel, noch iets wat

Begeerte

Drie gebieden zijn extra gevoelig voor misstappen, dat van de macht, dat van het bezit en dat van de lust

van je naaste is.” Het is niet zo, wat wel eens gedacht wordt, dat het huis van de naaste belangrijker wordt gevonden dan zijn vrouw. Met het ‘huis van je naaste’ wordt niet het materiële gebouw bedoeld, maar daarin is alles begrepen wat de naaste toebehoort. Het is zijn gezin, zijn familie en al zijn bezittingen. In de Hebreeuwse tekst van Exodus 20,17 staan na het eerste versdeel een scheidingsteken en een uitgespaarde ruimte. Het vervolg is te lezen als een uitwerking van het ‘huis’. In Deuteronomium 5,21 is de volgorde anders, daar wordt eerst de vrouw genoemd.

Hetzelfde werkwoord ‘begeren’ als in (de Griekse vertaling van) Exodus 20,17 staat in Matteüs 5,28. Jezus zegt: “Jullie hebben gehoord dat er gezegd is: U zult geen echtbreuk plegen. Maar Ik zeg jullie: ieder die begerig naar een vrouw kijkt, heeft in zijn hart al echtbreuk met haar gepleegd” (Matteüs 5,27-28). Jezus maakt hier gebruik van een ethisch principe dat in zijn traditie gangbaar was: de zogeheten ‘haag om de Torah’. Deze haag dient niet alleen ter bescherming van het grote gebod, omdat het kleine kan (ver)leiden tot het grote, maar maakt vooral bewust van de noodzaak om in alle opzichten, ook in het kleine, precies en zorgvuldig te zijn. In gedachte, woord en daad. Het gaat in Jezus’ uitleg niet om het kijken op zich, maar om de manier van kijken, om de begeerte in het kijken, om de begeerte als de dieperliggende intentie van degene die kijkt.

Bonhoeffer zegt over deze tekst: “Jezus verbiedt zijn volgelingen niet de blik, maar Hij richt die op Hemzelf. Zo blijft hun blik zuiver, ook wanneer die zich weer op de vrouw richt.”

Deze verklaring sluit aan bij een joods commentaar op de tekst van Deuteronomium 6,5: ‘Je zult de Eeuwige je God liefhebben met geheel je hart’. Waarom, zo is de vraag, staat er: ‘met *geheel* je hart?’ Zou het niet genoeg zijn eenvoudig te schrijven: ‘met je hart’? Nee, het wil zeggen dat je hart niet half of slechts voor een deel, maar helemaal gevuld dient te zijn met de liefde tot God, zodat er geen plaats is voor begeerte naar iets anders, ook al is dat nog zo begerenswaardig.

Deze teksten zijn geschreven vanuit mannelijk perspectief, maar ze gelden natuurlijk voor ieder mens.

Begeerte is dus het brandpunt. Begeerte begint in het hart en gaat gemakkelijk over in de daad. Begeerte kan leiden tot overheersing en tot hebzucht, maar ook tot moord. Zoals in het geval van koning David die Batseba, de vrouw van Uria, wilde hebben (2 Samuël 11) en van koning Achab die de wijngaard van Nabot wilde hebben (1 Koningen 21). Hoe meer macht, des te meer begeerte, zo lijkt het. Het hellend vlak en de relatie tussen begeerte en dood wordt mooi verwoord in de brief van Jakobus: ‘Wie in verleiding komt, moet niet beweren: “Die verleiding komt van God.” Want God stelt niemand aan verleiding bloot, zoals hij zelf ook niet door iets slechts in verleiding kan worden gebracht. Iedereen komt in verleiding door zijn eigen begeerte, die hem lokt en meesleept. Is de begeerte bevrucht, dan baart ze zonde; en is de zonde volgroeid, dan brengt ze de dood voort’ (Jakobus 1,13-15).

BEGEERTE NADER BEZIEN

In alle religies is begeren een heikel onderwerp. Het wordt gezien als bron van vrijwel alle kwaad en daarom staat niet-begeren hoog in de rij van na te streven doelen. Wat is begeerte eigenlijk? Hoe komt het dat het zo'n universeel gegeven is? Dat is natuurlijk een ingewikkelder vraagstuk dan in dit bestek behandeld kan worden. Maar iets kunnen we er wel over zeggen. Begeerte ontstaat vanuit een tekort, al dan niet vermeend, al dan niet bewust. Begeerte komt voort uit de angst tekort te komen, iets te missen wat jou ontbreekt en wat een ander wel heeft. Pas in de vergelijking met die ander komt het gemis aan het licht. Het bezit van een ander is begerenswaardig, juist omdat het van een ander is. De koningen David en Achab zijn van dit mechanisme uitgesproken voorbeelden, maar de machthebbers van deze wereld doen voor hen niet onder. Zijn we nu afgedwaald van het onderwerp seksualiteit? Nee, want het gaat steeds over begeerte. Inzake seksualiteit is begeren de ander tot object maken van de eigen behoeftes, is de ander gebruiken. Die houding staat lijnrecht tegenover de ander respecteren en eerbiedigen.

*In alle religies is begeren een heikel
onderwerp, wordt gezien als bron van
vrijwel alle kwaad*

TOT SLOT

Als er zoveel problemen mee zijn, als er zoveel misbruik mee gemoeid is, moeten we dan seksualiteit niet helemaal uitbannen? Dat kan natuurlijk niet, seksualiteit hoort bij het mens-zijn. We kunnen er wel anders naar kijken en er daardoor anders mee omgaan. Seksualiteit en liefde zijn in de ervaring van mensen sterk met elkaar verbonden ('de liefde bedrijven') en worden vaak met elkaar verward. Toch zijn het verschillende gebieden. De meeste vormen van liefde zijn zonder seks en seks zonder liefde komt veelvuldig voor, zowel in (huwelijks)relaties als daarbuiten. Intimiteit en seksualiteit lijken eveneens samen te vallen, maar intimiteit heeft een heel eigen verhaal. Intimiteit is hecht verbonden met liefde. Waar gevoelens en gedachten worden gedeeld, waar een blik van verstandhouding wordt gewisseld, waar een stil gebaar van medeleven wordt getoond, daar is intimiteit.

Laten we hopen dat we ooit minder krampachtig kunnen omgaan met seksualiteit en intimiteit, laten we geloven in

de kracht van de liefde die veel verder reikt dan mensen kunnen bedenken. Zoals Emma Goldman (1869-1940), een Joodse vrouw met een veelbewogen (huwelijks)leven, schrijft in 1927 onder het kopje 'Huwelijk en liefde': "Maar eens, op een dag, zullen mannen en vrouwen omhoogklimmen, ze zullen de bergtop bereiken, zij zullen elkaar ontmoeten als grote en sterke en vrije mensen, bereid om te nemen en te geven en zich te koesteren in de gouden stralen van de liefde. En zelfs het meest zinrijke, fantasievolle en poëtische genie kan nog niet bij benadering de mogelijkheden van zo'n kracht in het leven van man en vrouw voorzien. Als de wereld ooit het leven zal schenken aan waarachtige kameradschap en saamhorigheid, dan zal niet het huwelijk maar de liefde daarvan de verwekker zijn." ●

DOOR BROUNS-WEWERINKE (1952) IS EXEGEET NIEUWE TESTAMENT EN REDACTIELID VAN HET TIJDSCHRIFT *SPELING*.

Respecteren & eerbiedigen

Bijzondere barmhartigheid

Er was eens een tijd waarin Rooms Nederland groeide en bloeide. We zitten in de eerste helft van de twintigste eeuw. Toen kwamen de crisisjaren en de oorlog. Even dachten we de zaken weer op orde te krijgen, maar het oude was voorgoed voorbij en dus ook dat 'rijke roomse leven'. In de jaren zestig sloeg, ook in de kerken, de omwenteling toe.

Een van de meest opmerkelijke verschijnselen van die jaren was de leegloop van seminaries en kloosters. Zaten die in de jaren vijftig nog vol enthousiaste jonge mensen die van plan waren hun volledige leven aan God en kerk te wijden, nog geen tien jaar later stopte de toestroom van nieuwe kandidaten en nog even later volgde een uitstroom met de kracht van een waterval.

Op de precieze oorzaken van deze gebeurtenissen zijn we nog lang niet uitgestudeerd. Maar één ervan is zeker de uiterst merkwaardige situatie dat er honderden jongens en meisjes – van pakweg de puberjaren tot aan een zekere volwassenheid – in kloosters en seminaries bijeen zaten, gescheiden van het andere geslacht en in het vooruitzicht van de verplichting dat andere geslacht slechts in zielzorgelijk verband te benaderen en er verder vanaf te blijven. Over de eventuele problemen die deze situatie voor hen zou opleveren, werd nauwelijks gesproken. Waarom niet? Omdat het gevaarlijk terrein was en omdat men niet wist hoe erover te spreken.

Eind jaren vijftig begon alles in snel tempo te veranderen. In het onderwijs werden jongens en meisjes niet meer gescheiden. De omgang tussen de geslachten werd minder spastisch, seksualiteit werd bespreekbaar. Dit alles drong ook door tot de seminaries en de kloosters. Er meldden zich nog wel de nodige kandidaten aan, maar de meeste daarvan waren zo rond de twintig jaar, dus in volle ontwikkeling als mens. Hoe daarmee om te gaan?

Alle veranderingen en de grotere openheid waren in onze contreien vanzelfsprekender dan in de top van het hiërarchische instituut Katholieke Kerk. Daar bleef men de celibaatsverplichting zien als een onbespreekbaar gegeven.

De Nijmeegse moraaltheoloog en redemptorist Willem Duynstee en de eveneens Nijmeegse zenuwarts Anna Terruwe hadden goed in de gaten wat er aan de hand was. Zij waren van mening dat enige psychische begeleiding van jonge seminaristen geen overbodige zaak zou zijn. Kortom, op verschillende priesteropleidingen werd van de wijze raadgevingen van met name mevrouw Terruwe dankbaar gebruik gemaakt. Zij werd zo hartelijk ontvangen dat over haar zelfs grappen werden gemaakt. Zo moesten in sommige ordes bij het afleggen van de geloften de kandidaten op de vraag van de overste "Wat verlangt gij?" antwoorden: "*Gods barmhartigheid en de uwe*". Op ontspannen momenten maakten de jonge kloosterlingen daarvan: "*Gods barmhartigheid en Terruwe*".

Duynstee en vooral Terruwe hebben veel voor jonge priesterkandidaten kunnen betekenen en velen van hen voor fatale stappen behoed. Zij zelf hebben wel moeten lijden onder de Romeinse gestrengheid. Duynstee is lange tijd verbannen geweest naar Rome en Terruwe, toch een degelijke katholieke dame, heeft zich zwaar moeten verantwoorden voor haar ideeën. Met hen is het later toch goed gekomen, maar met Rome...?

KERKELIJKE
MERK
WAARDIG
HEDEN ●

TEKST
SIEUWERT HAVERHOEK
FOTO
STOCK

LEV TOLSTOJ,

de profeet die monddood werd gemaakt.

1. GEWELDLOOSHEID

In al het oorlogsgeweld, de oorlogsretoriek, en bij een onafzienbare stroom van wapentuig dat door mensen is ontwikkeld om wederzijds dood en verderf te zaaien, wordt de stem van radicale geweldloosheid vermoord of in ieder geval gesmoord. Dat was het geval met sommige profeten, met Jezus, met vele martelaren en in de recente geschiedenis met Mahatma Gandhi en Martin Luther King. Zij waren mensen met een missie van vrede, waarvoor zij leefden en waarvoor zij ook bereid waren te sterven. Hun vredesboodschap, die nog door paus Franciscus wordt uitgedragen, wordt als naïef en onhaalbaar weggezet.

Een man die, in navolging van Christus, in Rusland geweldloosheid heeft gepredikt en de weg naar het Koninkrijk Gods op aarde heeft gewezen, was de schrijver Lev Tolstoj. Na een decadent leven en deelname aan de Krimoorlog, werd hij de wereldberoemde auteur van *Oorlog en Vrede* en *Anna Karenina*. Rond zijn vijftigste levensjaar raakte hij in een diepe depressie, waar hij pas uitkwam toen de betekenis van de Bergrede tot hem doordrong en zijn missie hem duidelijk werd.

Hij leefde in een tijd dat revolutionaire krachten in Europa zich een weg baanden en de bestaande maatschappelijke orde van autoritair heersers bedreigden. Om in het zadel te blijven werd overal het leger versterkt en gemoderniseerd en de bewapening opgevoerd. Dit gebeurde enerzijds om binnenlandse protesten de kop in te drukken, maar ook om veroveringen te plegen bij vermeende vijanden. De omringende landen konden niet anders dan ook hun legers uitbreiden en de wapenwedloop was een feit. Het merkwaardige was dat de godsdienstige leiders vrijwel zonder uitzondering de wereldlijke machthebbers steunden en het volk met patriottisme en twijfelachtige theologie indoctrineerden. Zonder veel protesten werden jongelui van het platteland als dienstplichtige gerekruteerd voor 'Tsaar, Kerk en Vaderland,' zich nauwelijks realiserend dat ze als 'kanonnen-vlees' zouden worden ingezet, bij oorlogen waar de tsaren hun identiteit aan ontleenden.

Tolstoj was er met revolutionaire leiders, zoals Herzen, Kropotkin, Bagoenin en later Lenin, van overtuigd dat Kerk en Staat verant-

woordelijk waren voor de uitbuiting van het Russische volk. Hij verschilde echter met hen fundamenteel van mening over hoe de Russische maatschappij hervormd moest worden. Hij zette die tegenstelling uiteen in zijn boek *De wet van de Liefde en de wet van Geweld*, de leidraad van Martin Luther King tijdens zijn geweldloosheidscampagnes in de jaren zestig in de VS. De kern ervan was dat zowel Mozes als Jezus verboden hebben om andere mensen te doden en dat het dus verboden is om bij een leger te gaan, dat 'moord' als kerncompetentie heeft.

De boeken die Tolstoj schreef na zijn 'bekering' rond 1880, werden door de Russische overheid en kerk verboden en als 'staatsgevaarlijk en geloofsondermijnd' beschouwd. Daarmee werd Tolstoj in eigen land monddood gemaakt en dat is er de oorzaak van dat zijn visie noch bij Poetin, noch bij het volk meer bekend is. Toch is dat verboden oeuvre niet helemaal verloren gegaan. Manuscripten werden naar het buitenland gesmokkeld en daar vertaald en verspreid. Die boeken hadden een zekere invloed op maatschappelijk en theologische ontwikkelingen. In Europa werden sommige

boeken eveneens verboden (in Nederland kwam *Wat is religie?* op de zwarte lijst te staan, zie stempel). Albert Schweitzer noemde Tolstoj de grootste vredesactivist van het *fin de siècle* en Gandhi zegt in zijn autobiografie dat *Het Koninkrijk Gods is binnen in U!* zijn belangrijkste inspiratiebron is geweest voor zijn geweldloosheidsacties in Zuid-Afrika en India.

2. RELIGIEUZE VISIE

De belangrijkste bijdrage van Tolstoj aan de mensheid betreft zijn fundamentele theologische visie, die enige gelijkenis vertoont met die van persoonlijkheden van vandaag en uit het recente verleden, zoals Albert Schweitzer, Dietrich Bonhoeffer, Dorothee Sölle, Karin Armstrong, Brian McLaren en Huub Oosterhuis. De kern van zijn universele theologie is dat er maar één religie

VERBODEN

Tolstoj was ervan overtuigd dat Kerk en Staat verantwoordelijk waren voor de uitbuiting van het Russische volk

is. Geen mens kan zonder. Religie (afgeleid van religare = (ver) binden) betekent de relatie of het verbond tussen God en mens. God is in elk mens en elk mens is in God. Elk mens is dus gelijkwaardig.

Volgens Tolstoj ressembleren de vele godsdiensten in de wereld onder die ene universele religie. Alle godsdiensten hebben bestaansrecht op voorwaarde dat ze, ieder in hun specifieke context, de 'gelovigen' de gulden regel onderwijzen: "Behandel een ander zoals je zelf behandeld wilt worden." Ieder mens heeft in deze wereld een missie om de medemens te dienen met zijn of haar specifieke gaven en talenten. Zagen alle geestelijke leiders dat maar in!

Helaas is in alle godsdiensten dit universele aspect van liefde voor de naaste, slechts een onderstroom geworden. Dominant is het wij-zij-denken geworden, verdeeldheid en wantrouwen dat de oorzaak is van de godsdienstoorlogen. Dit superioriteitsdenken, dat een kerk, gemeente of godsdienstige groepering zichzelf als de 'ware' kerk/godsdienst beschouwt met uitsluiting van de anderen, staat de wereldvrede in de weg. Dit bewijst volgens Tolstoj 'dat ze allemaal ongelijk hebben!'

Tegenover deze historisch gegroeide misvatting stelt Tolstoj een radicaal alternatief. Elk mens is hier maar even en bovendien gebonden aan tijd en plaats. God daarentegen is eeuwig en oneindig, als het Universum, en dus niet aan tijd en plaats gebonden. Elk redelijk mens moet in zijn korte bestaan de drie levensvragen voor zichzelf beantwoorden: 1. Waarom ben ik naar deze wereld gestuurd. 2. Wie ben ik? 3. Wat moet ik doen?

Het antwoord op vraag 1 luidt: elk mens heeft de missie om de naaste in liefde te dienen. Voor het antwoord op vraag 2 moet ieder individu zijn/haar gaven en talenten herkennen en ontwikkelen voor die missie. Vraag 3 betreft de praktijk, die samengaat met de geestelijke groei van elk individu.

Voor die laatste stap beveelt Tolstoj in zijn boek *Wat ik geloof* elk mens aan om de vijf leefregels uit de Bergrede na te streven, als men zichzelf wil verbeteren: 1. Niet boos worden en geen boosheid uitlokken. 2. Blijf bij je eerste geliefde. 3. Niet oordelen of veroordelen en geen eed zweren. 4. Geen geweld met geweld beantwoorden. 5. Geen wij-zij-denken in geestelijke overtuigingen of patriotisme.

Elke vordering op die persoonlijke levensweg brengt het Koninkrijk Gods een stap dichterbij. De opvatting dat God dit Koninkrijk zal bewerkstelligen zonder onze inbreng, wijst Tolstoj af omdat wij allen medeverantwoordelijkheid dragen als goede rentmeesters.

3. BEDREIGINGEN

Tolstoj heeft over de meest uiteenlopende maatschappelijke thema's geschreven, die buiten het kader van dit artikel vallen.

Een overzicht van zijn opvattingen over ontwikkelingen die de wereld bedreigen, die hij ruim honderd jaar geleden formuleerde, treft u puntsgewijs hieronder aan. De actualiteit is verbluffend.

- De tendens om morele vooruitgang in te wisselen voor technische vooruitgang is, volgens Tolstoj, één van de grootste bedreigingen van de mensheid.
- Oorlogsgeweld dat door patriotisme en religieuze superioriteit wordt gevoed.
- Geweld, hypocrisie en corruptie van overheid en haar instituties.
- Materialisme en gebrek aan morele waarden in de samenleving.
- De kloof tussen arm en rijk.
- Onderdrukking van de meerderheid door de minderheid door wet en regelgeving.
- Honger in een wereld van overvloed.
- Desastreuze gevolgen van industrialisatie op milieu en moraal.
- Massale vlucht van het platteland naar de steden.
- Raciale en religieuze vervolging.
- Ondergeschikte positie van vrouwen.
- Falen van alle wereldgodsdiensten om zich aan te passen aan de behoeften van de samenleving en het nalaten van het bouwen aan de broederschap van alle mensen.
- Echec van het onderwijs dat niet gericht is op de morele eisen van het leven, maar op materialisme dat wij-zij-denken bevordert.
- Ontwikkelen van kunst en wetenschap voor uitsluitend de elite en niet meer ten behoeve van alle lagen van de samenleving.
- Gedachteloze en inhalige uitbuiting van de natuur door moderne wetenschap en technologie en de gerichtheid op de wapenwedloop. ●

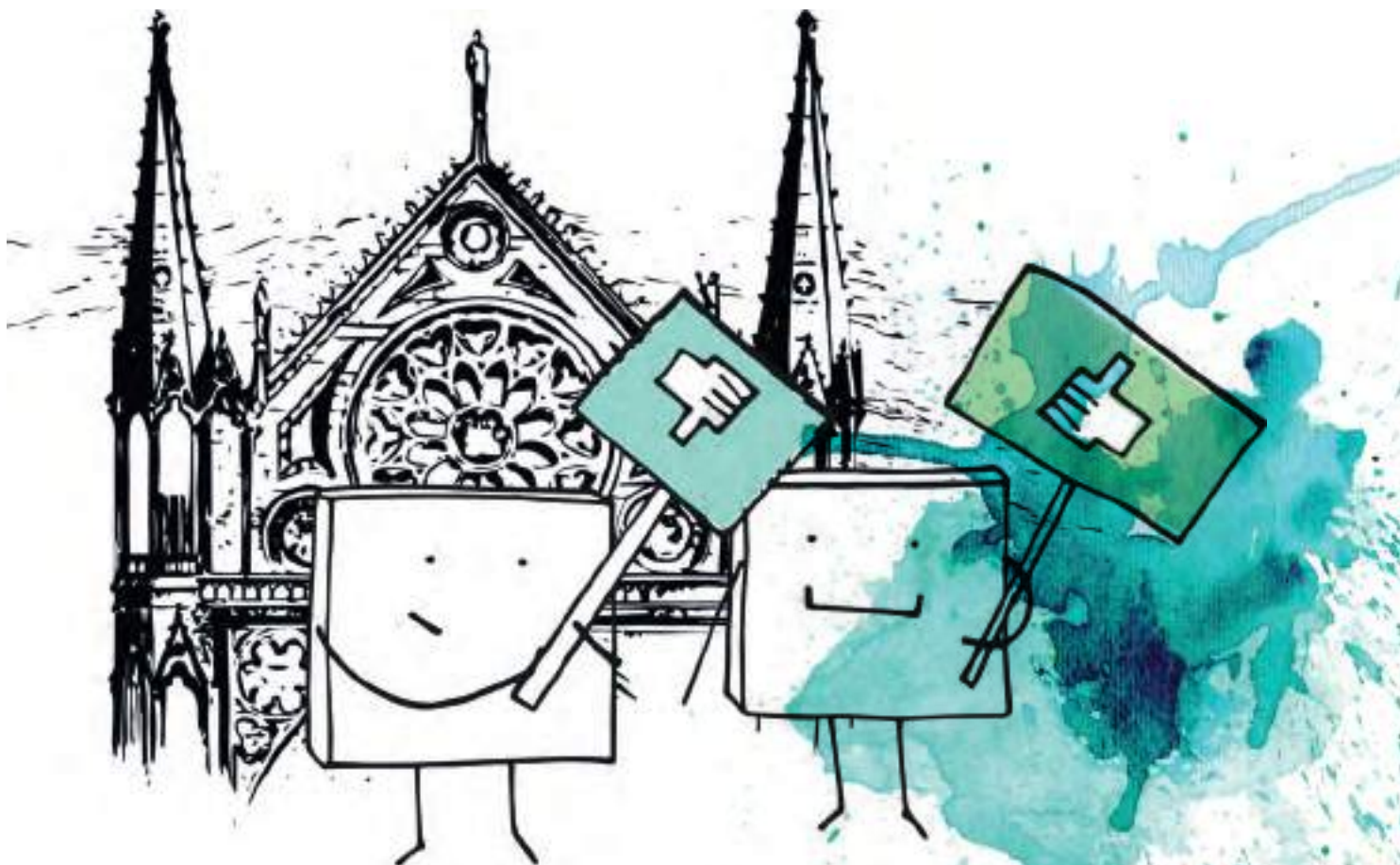
SIJEUWERT HAVERHOEK (1945) VERTAALT SINDS 2017 DE ONBEKENDE EN VERBODEN WERKEN VAN TOLSTOJ. VIA LEZINGEN BRENGT HIJ HET GEDACHTEGOED VAN TOLSTOJ ONDER DE AANDACHT IN NEDERLAND. ONLANGS HEEFT HIJ EEN TOTAALOVERZICHT VAN "DE VERBODEN WERKEN VAN LEV TOLSTOJ" SAMENGESTELD, MET ALS ONDERTITEL "OEUVRE EN LEVEN VAN EEN VERGETEN VREDESACTIVIST IN DE PERIODE 1880-1910." ONGEVEER 60 VAN DEZE BOEKEN, BRIEVEN EN ESSAYS WORDEN KORT SAMENGEVAT, AFGEWISSELD MET INFORMATIE OVER ZIJN LEVEN EN OMSTANDIGHEDEN. DE ACTUELE BETEKENIS VAN DE AUTEUR EN ZIJN PROFETISCHE VISIE ZIJN HIERIN TOT UITDRUKKING GEBRACHT. EEN TWEDE BOEK, DAT IN 2022 VERSCHIJNT, BEVAT EEN AANTAL RELIGIEUZE WERKEN, ZOALS "WAT IK GELOOF", "WAT MOETEN WIJ DAN DOEN?" "HET KONINKRIJK GODS IS BINNEN IN U!" EN "WAT IS RELIGIE?"

TEKST
THEO SALEMINK
FOTO
STOCK

De katholieke kerk heeft lang geworsteld met de moderne wereld, met de opkomst van een democratie, met het idee van onaantastbare grondrechten. In de negentiende eeuw keerde de katholieke kerk zich principieel tegen de democratische bewegingen en ook tegen de radicale socialistische bewegingen, die een verandering dan wel omwenteling van de oude orde op de agenda zetten. Democratie en revolutie waren ondenkbaar, vrijheid van godsdienst en meningsuiting evenzeer. Vrijheid van vereniging werd soms pragmatisch geaccepteerd, zoals in Nederland, als men er voordeel van had.

DE SPAGAAT

VAN DE KATHOLIEKE KERK

GRONDRECHTEN BUITEN EN BINNEN DE KERK

Dit anti-modernisme en antisocialisme in het maatschappelijk domein kreeg zijn beslag in bekende en beruchte encyclieken als *Mirari vos* (1831) en *Quanta cura* (1864). Paus Gregorius XVI is doodsbenuwd voor alle politieke en ideologische nieuwigheden die door Europa gaan. Hij laat dat de katholieken weten bij monde van de bisschoppen en pastoors. Hij noemt vrijheid van geweten waanzin, vrijheid van drukpers een dwaling. De volkeren moeten gewaarschuwd worden voor de oproerkraaiers, hij verdedigt de vorsten en de monarchie. De kerk is tegen de opstand. In 1831 schrijft hij: “Maar gij weet heel goed, door welk een orkaan van rampen en zorgen wij in de eerste dagen van ons pausschap plotseling de hoge zee opgeworpen werden en dat wij daar, als de hand Gods niet ingegrepen had, ten gevolge van het schandelijk samenspannen der bozen, tot uw diepe droefheid, omgekomen zouden zijn.” Drieëndertig jaar later schrijft paus Pius IX de brief *Quanta cura* (1864). Hij zegt dat hij liberale opstanden heeft meegemaakt, maar ook communistische woelingen. Hij waarschuwt en waarschuwt, stelt een lijst van dwalingen (*Syllabus errorum*) op. De zielen van de mensen worden vergiftigd, zegt hij, ketterijen en dwalingen dringen zich op als een zware storm en bedreigen de religieuze en maatschappelijke rol van de kerk. Hij spreekt over misdadige plannen. Met name de revolutie van 1848 is een schrikwekkende storm geweest, een besmetting van een afgrijselijke pest. Hij waarschuwt tegen de aanval op de godsdienst in Europa, tegen de roep om vrijheid van geweten, tegen het idee dat de volkswil de hoogste wet is, dat de staat het alleen voor het zeggen heeft, dat de kerk onderworpen moet worden aan het burgerlijk gezag. Dat alles is de geest van de satan en getuigt van een misdadige vermetelheid. Hij valt ook het socialisme en communisme fel aan – de beweging van die jongeman uit Trier, Karl Marx – die hij verderfelijke stelsels noemt en die hij al in 1846 veroordeeld heeft in zijn encycliek *Qui pluribus*. Zelfs Spinoza veroordeelt hij, die gezegd heeft dat God hetzelfde is als de natuur (*deus sive natura*), al noemt hij Spinoza niet expliciet.

ZORG VOOR DE ARMEN

Dit kerkelijk verzet in de negentiende eeuw betrof vooral de politieke rechten van de burgers en de individuele vrijheidsrechten. Maar op sociaal vlak verdedigde de katholieke kerk aan het einde van negentiende eeuw juist wel de sociale grondrechten van de burger, het recht op werk en levensonderhoud, op bestaanszekerheid en een rechtvaardig loon, het recht op organisatie van de arbeiders en in bepaalde omstandigheden zelfs het recht op staking. Deze traditie kreeg zijn beslag in de encycliek *Rerum novarum* (1891) van

paus Leo XIII. *Rerum novarum*, letterlijk ‘van de nieuwe dingen’, wordt getekend door een grote angst voor het socialisme: Marx zal het einde van de godsdienst betekenen. Vanuit die angst verdedigt de paus niet alleen de religie, maar ook het kapitalistisch privaateigendom tegen de eisen van het opstandige proletariaat. Desondanks dringt door de kieren van de tekst in deze antisocialistische encycliek toch ook iets van de oude traditie van het ‘recht van de armen’ door. Paus Leo XIII citeert de derde-eeuwse kerkvader Tertullianus die de giften aan de armen ‘spaargelden van de liefde’ noemde, bestemd voor de armen en hun begrafenis, voor arme wezen, voor oude knechten en dienstboden en eveneens voor schipbreukelingen.

Uit deze traditie van bijeenbrengen van geld voor de armen, is in de geschiedenis een ‘erfgoed’ ontstaan “hetwelk de Kerk met nauwgezette zorg als het vermogen van de armen bewaard heeft” (*Rerum novarum* 1891, nr. 24). De armenzorg was dan ook tot ver in de negentiende eeuw de maatschappelijke verantwoordelijkheid van de kerken, niet van de staat. En voor deze armenzorg hadden de kerken vaak een *economisch fonds* opgebouwd, bijvoorbeeld via legaten en schenkingen, om uit de opbrengst daarvan armenzorg te organiseren. Deze armenzorg door de kerken verloor soms zijn zuivere radicaliteit, omdat het zich vaak beperkte tot de eigen kerkleden en van deze armen een trouwe kerkgang en een moreel hoogstaand leven eiste. En dat werd op vernederende en moralistische wijze gecontroleerd door armenbestuur en clerus. Daarmee was het ‘recht van de armen’ de facto veranderd in een ‘gunst aan de armen’.

SOCIALE ETHIEK

Er heeft ook een brede, intellectuele traditie bestaan van katholieke economen en filosofen die de fundamentele visie van Thomas van Aquino (een visie op de ‘relativiteit van rijkdom en bezit’ en op het recht van de armen) uitgewerkt hebben binnen de context van de economische crisis van de jaren dertig, de opbouw van een verzorgingsstaat na de Tweede Wereldoorlog en de kritiek op het nieuwe kapitalisme in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw. Zij spreken over een ‘verdelende rechtvaardigheid’. De Amerikaan John Ryan was hiervan in het interbellum een sprekend voorbeeld met zijn boeken *A Living Wage. Its Ethical and Economic Aspects* (1906) en *Distributive Justice* (1916). Ryan is een voorstander van de ‘New Deal’ van Roosevelt en heeft invloed uitgeoefend op het naoorlogse katholieke denken over de welvaartsstaat. Het gaat om een (her)verdeling van de rijkdom, gestuurd door bepaalde opvattingen over wat rechtvaardig is. Sociale ethiek dus. Maar hoe moet je dit criterium in de praktijk toepassen? Ryan somt eerst, zonder vooraf een rangorde aan te geven,

Deze spagaat resulteerde er ook in dat de kerk zich in meerdere landen accomodeerde met de nieuwe, fascistische dictaturen

vijf mogelijke ‘canones’ (regels) op voor een ‘verdelende rechtvaardigheid’ en wijst tegelijk op de daarbij opduikende problemen als men het in de praktijk toepast. Daarbij gaat het om gelijkheid van alle mensen, de behoeften van de mensen, het criterium van inspanning en inzet, van productiviteit van de eigen arbeid en van de schaarste op de arbeidsmarkt. Maar aan alles vooraf gaat de absolute ethische eis dat in de ‘vitale behoeften’ van alle mensen voorzien moet worden; ieder mens heeft een recht op leven. Hier volgt hij de oude visie van Thomas van Aquino: het recht op leven op basis van de mens als ‘*imago dei*’ gaat vooraf aan alle andere criteria. Onder de ‘vitale behoeften’ die voorrang hebben op alle andere verdeelsleutels en dus ook op de ‘zuivere concurrentie van de markt’, verstaat Ryan niet alle mogelijke menselijke behoeften, maar ook niet enkel een biologisch minimum. Hij spreekt over een reeks ‘basisbehoeften’ die vervuld moeten zijn wil een mens volwaardig in de maatschappij functioneren: voedsel, kleding, woning, gezondheid, basiscomfort, verzekeringen, recreatie, sociaal verkeer, onderwijs en kerklidmaatschap. Het gaat bij hem om een recht op een ‘fatsoenlijk levenspeil’ (*decent living, living wage*).

HET RECHT DER ARMEN

Sporen van dit denken kan men aantreffen in de in 1967 gepubliceerde encycliek *Populorum progressio*: “Men weet met welk een kracht de kerkvaders hebben omschreven wat de houding moet zijn van hen die bezitten tegenover hen die behoeftig zijn. ‘Niet van uw bezit bedrijft gij weldadigheid jegens de arme’, zo verzekert St Ambrosius, ‘ge overhandigt hem wat hem toebehoort. Want wat gemeenschappelijk is gegeven ten gebruike van allen, dat eigent ge u toe. De aarde is aan iedereen gegeven en niet slechts aan de rijken” (*Populorum progressio*, nr. 23). In de constitutie *Gaudium et spes* van het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) wordt eenzelfde lijn uitgelegd: de aarde is van allen. De kerkvaders en kerkleraren – Thomas van Aquino is een kerkleeraar – leerden “dat de mensen verplicht zijn de armen te ondersteunen en niet alleen uit hun eigen overvloed. En wie in alleruiterste nood verkeert, heeft het recht om zich uit

de rijkdommen van anderen het noodzakelijke te bezorgen” (*Gaudium et spes*, nr. 69). In een noot wordt het nog duidelijker gezegd, onder verwijzing naar de leer van Thomas van Aquino: “In dat geval geldt het oude principe: in uiterste noodzaak is alles gemeenschappelijk, dat wil zeggen aan allen mee te delen.”

Kortom, de armen hebben een ‘natuurlijk recht’ op het *economisch surplus* van een gegeven economie, ook al is die georganiseerd op basis van privaateigendom. Dat is het principe, een ‘optie voor de armen’, niet op bijbelse gronden, maar op natuurrechtelijke, filosofische gronden. Niet omdat God of de bijbel dat zo graag wil, maar omdat alle mensen ‘van nature’ een recht op leven hebben, of ze katholiek zijn of niet, in God geloven of niet.

SPAGAAT VAN DE KERK

Hier wordt een spagaat zichtbaar in visie en optreden van de katholieke kerk in de negentiende en eerste helft van de twintigste eeuw. Aan de ene kant werden de politieke vrijheidsrechten afgewezen, de democratie een werk van de satan genoemd, de individuele vrijheidsrechten ketters en duivels. Aan de andere kant werden de sociale grondrechten van de mensen, in het bijzonder van de arbeiders, verdedigd met een beroep op het natuurrecht, Thomas van Aquino en de kerkvaders. In de eerste helft van de twintigste eeuw resulteerde deze spagaat er ook in dat de katholieke kerk zich in meerdere landen accomodeerde met de nieuwe, fascistische dictaturen. Katholieke steun aan de sociale grondrechten, bijvoorbeeld in de encycliek *Quadragesimo anno* (1931) sloot (gedoog)steun aan de dictatuur van Mussolini, Dollfuss, Franco of Hitler niet uit. Dat had in die landen tot gevolg dat de kerk accepteerde dat deze nieuwe dictatoriale staten de politieke grondrechten vernietigden, vakbonden ophieven (ook de katholieke) en andere partijen verboden, mits deze staten de vrijheid van godsdienst en kerkelijke vereniging zouden respecteren.

DRAAI VAN 180 GRADEN

Op het concilie Vaticanum II vindt een trendbreuk plaats. Dat betreft niet de inzet voor de sociale grondrechten uit het verleden. Die werd voortgezet en verstevigd, waarbij de kerk zelfs de grote voorvechter van de mensenrechten in de daaropvolgende decennia zou worden. Maar het betreft wel de houding tegen de politieke vrijheidsrechten. De kerk aanvaardt nu de democratie als een legitieme politieke vorm en daarmee ook het kiesrecht van mannen en vrouwen. Ze aanvaardt het recht op vrije meningsuiting in de maatschappij en andere vrijheidsrechten, waaronder de vrijheid van godsdienst, ook van de godsdiensten die

men vroeger als ketters of duivels aanduidde. Dat gebeurt met name in de constitutie *Gaudium et spes* en in *Nostra Aetate*. Daarmee verdwijnt ook de oude droom van een staatsgodsdienst – een droom die nu in de Russische orthodoxe kerk onder patriarch Kirill in de oorlog van Poetin nog steeds gestalte krijgt. Maar het opmerkelijke van de katholieke kerk is dat zij haar koerswijziging nooit als een breuk aanduidt, ook al is er tussen *Quanta cura* en *Gaudium et spes* sprake van een draai van 180 graden. De facto worden de oude opvattingen vervangen door diametraal tegenovergestelde opvattingen, maar dit wordt niet als breuk en revisie voorgesteld maar als een ‘ontwikkeling’ van een levende traditie. De kerk zal dan ook niet schuld bekennen over de oude opvattingen en haar gevolgen, noch verantwoordelijkheid daarvoor nemen. Zij zal enkel, zij het met een zekere traagheid, schuld bekennen over misstappen van individuen en groepen binnen de kerk, bijvoorbeeld seksueel misbruik door priesters, zonder het als een institutionele schuld te erkennen.

Overigens is het een misverstand te denken dat sociale encyclieken en constituties ‘onfeilbaar’ zijn en dat zo’n ‘trendbreuk’ in de katholieke kerk vreemd is. Alleen uitspraken over ‘geloof en zeden’ – en dan enkel als ze ‘ex cathedra’ afgekondigd worden – kunnen onfeilbaar zijn. Dat betreft niet de uitspraken van Vaticanum II in de genoemde constitutie.

BINNEN VERSUS BUITEN DE KERK

Maar ook na Vaticanum II verdwijnt de spagaat niet. De katholieke kerk mag dan de sociale grondrechten én de politieke rechten erkennen, zij blijft ernstige problemen houden met bepaalde vrijheidsrechten: recht op een vrije beleving van de (homo)seksualiteit, recht op beschikking over het eigen lichaam (voorbehoedmiddelen, abortus, transgender). Hoewel de kerk niet openlijk oproept tot overtreden van de wetten die in bepaalde staten gelden, voert ze wel actief campagne, ook in de publieke ruimte, tegen deze rechten.

Maar de spagaat toont zich ook op een ander gebied. De grondrechten, die de kerk na verloop van tijd in de publieke ruimte erkent, worden niet geaccepteerd in de ‘binnenruimte’ van de kerk zelf. Democratie en rechtstaat, vrijheid van meningsuiting, vrijheid van organisatie, de rechten van vrouwen, van homoseksuelen en transgenders, dat vormt een groot probleem binnen de katholieke kerk. De kerk en kerkelijke organisaties worden intern als een aparte juridische ruimte beschouwd (canoniek recht) en door de Nederlandse staat ook als zodanig erkend (scheiding van kerk en staat). De katholieke kerk blijft, ondanks Vaticanum II en diens visie

op ‘volk gods onderweg’, een totaal-instituut met een strikt hiërarchische ordening. Een instituut dat de in de grondwet vastgelegde scheiding van kerk en staat en van de vrijheid van godsdienst gebruikt om in haar domein een eigen juridische ordening in stand te houden, gebaseerd op een kerkelijk wetboek, die voor burgers van de moderne, westerse democratie niet alleen vreemd, maar ook onaanvaardbaar is.

GEMISTE KANSEN

In Nederland heeft zich na Vaticanum II een aantal jaren lang een ‘window of opportunity’ voorgedaan om een meer democratische kerk op te bouwen. Een kerk die het maatschappelijk engagement wilde combineren met een interne democratisering, erkenning van de vrijheidsrechten binnen de kerk, en een grotere betrokkenheid van alle groepen en individuen bij de toekomst van die katholieke kerk in de snel veranderende maatschappij. Daarvan getuigde de opkomst van meer dan honderd kerkelijke vernieuwingsbewegingen, die samenkwamen in de Acht Mei Beweging. De leiding van de katholieke kerk heeft die kans niet gegrepen en de koers van reactie gekozen, op basis van een aantal vanuit Rome opgelegde strategische benoemingen. Die kans tot verandering zal zich niet snel nog een keer voordoen. Jammer. Door deze binnenkerkelijke reactie en restauratie, is ook de kans verkeken om met een

*De grondrechten, die de kerk in de
publieke ruimte erkent, worden niet
geaccepteerd in de ‘binnenruimte’
van de kerk zelf*

breed draagvlak in de veranderende samenleving invloed uit te oefenen op de verdediging van sociale grondrechten. Op dat gebied bezat de katholieke kerk een groot sociaal kapitaal dat nu ongebruikt blijft, althans in de Europese landen. Ongebruikt omdat ze als instituut problematisch is geworden door haar ondemocratische structuur en door haar weerstand tegen de individuele vrijheidsrechten binnen en buiten de kerk. ●

THEO SALEMINK IS HISTORICUS, THEOLOOG EN OUD-DOCENT
THEOLOGIE (UNIVERSITEIT TILBURG)

EEN MORELE KWESTIE

Regeling van abortus hoort bij de wetgever, niet bij de rechter

Abortus in de Filippijnen

De Filippijnen hebben zo ongeveer de strengste anti-abortuswetgeving van deze aardbol.

Zij steken landen als Ierland en de Zuid-Amerikaanse landen op dit gebied de loef af.

Gevolg is dat het er vergeven is van de illegale abortussen, met alle dramatische gevolgen van dien.

“Die strengste (anti)abortuswetgeving ter wereld moet zo maar blijven”, orakelt pater Melvin Castro, secretaris van de commissie ‘Familie en Leven’ van de Filippijnse bisschoppenconferentie, “ook in het geval de moeder in levensgevaar is. Als zij ondanks reddingspogingen komt te overlijden, is er tenminste geen zonde begaan.”

Ja, de pater weet vanachter zijn mahoniehouten bureau in het bisschoppelijk paleis precies te vertellen wat zonde is.

Zo gemakkelijk is het te oordelen over een mens die een keuze moet maken, zo zwaar dat pater Castro daar geen benul van heeft, een mens in existentiële nood!

Ik hoop dat weldenkende katholieken dit infantiele gebruik van het woord zonde, waarvan vroeger beweerd werd dat die je ziel als een inktvlek besmeurde, ver achter zich hebben gelaten. Maar misschien moeten we een uitzondering maken voor de zonde van prelatenhovaardij.

Michel Besnard

(DEZE COLUMN STOND IN 2013 OP DE WEBSITE VAN MARIËNBURG)

ANDERS DAN VELEN IN DEZE DAGEN BLIJKEN TE DENKEN IS EEN BESLISSING TOT EEN ABORTUS, OF TOT EEN WETTELIJKE REGELING DAARVAN, GEEN VANZELFSPREKENDHEID. HET IS, HOE DAN OOK, EEN MORELE AFWEGING. VOOR DE BETROKKEN VROUW EN DE VADER VAN HET TOEKOMSTIGE KIND IS DAT VANZELFSPREKEND. DAT VERGT SOMS MOEIZAME OVERPEINZINGEN EN OVERLEG MET ANDEREN. DAT ZAL IEDEREEN WILLEN BEGRIJPEN.

Maar dan de vraag of abortus een absoluut vrijheidsrecht is, dan wel een ontoelaatbare aanslag op leven – zij het nog ongeboren. Die vraag is evenmin gemakkelijk. Het is en blijft een morele afweging, ook op dat niveau.

Aan de ene kant het morele recht van een mens op zijn lichamelijke integriteit, en dus op zelfbeschikking in deze kwestie. Daartoe behoort het recht om geen inmenging van anderen, of van de overheid, te willen over een zo persoonlijke beslissing als deze. Aan de andere kant is er de plicht van de samenleving om ook ongeboren leven – misschien pas vanaf een bepaald moment in dat leven – bescherming te bieden. De extreme baas-in-eigen-buik-aanhangers miskennen van hun kant dat het niet alleen over een persoonlijke beslissing gaat. De extreme Pro-Life-aanhangers miskennen weer dat recht op lichamelijke integriteit van de betrokken vrouwen. De afweging is helemaal niet zo eenvoudig, zoals alle op dit punt niet-extreme medeburgers zeer wel beseffen.

Wat betreft de wettelijke regeling van abortus komt daar nog een zelfstandige vraag bij: ook al vind ik het persoonlijk moreel niet aanvaardbaar, dan hoeft ik nog niet te vinden dat ik het anderen moet verbieden. Immers, de vrijheid om er zelf in het gegeven geval niet toe te beslissen, dat recht blijft voluit aanwezig. En de vrijheid om er wel toe te beslissen wordt door de wet, en de daarin verwerkte voorwaarden voor het plegen van abortus, wel beperkt – maar niet afgeschaft. Je kunt dus *pro life* zijn, en toch niet voor een algeheel verbod. En je kunt vinden dat vrouwen de baas zijn in eigen buik, en toch aanvaarden dat de wet daaraan grenzen kan stellen. Daarover kan fatsoenlijk worden overlegd, zonder extreem te worden in je standpunt.

Ja, dat kan ik zeggen in de Nederlandse situatie. Hier was abortus eerst illegaal, want gezien als moord, met alle gevolgen van dien in de praktijk. Het wordt vervolgens in

1981 in beide Kamers, na uitvoerig debat, niet meer gezien als moord en fatsoenlijk in de wet geregeld. Er zijn nog wensen voor verandering – zoals afschaffing van de verplichte vijf dagen bedenktijd, waartoe de Tweede Kamer inmiddels heeft besloten. Maar wat er ligt is het resultaat van vele jaren voorzichtige aanvaarding en regeling.

Hoe anders is dat in Amerika! Daar besliste niet de wetgever, na uitvoerig overleg en zelfreflectie, maar (in 1973) de opperste rechter, het Supreme Court. Die ontleende aan het begrip ‘liberty’ in de *Constitution* (in het XIVE amendement uit 1868) – met een prachtige redenering over integriteit van het lichaam – dat overgaan tot abortus, binnen grenzen, behoorde tot die ‘liberty’. En dat dus abortus niet strafrechtelijk in de ban mocht worden gedaan. Strafrecht is de bevoegdheid van de afzonderlijke staten van de VS, en die lieten veelal abortus niet toe. Dat is in strijd met een federaal grondrecht, zei het Hof. En daarmee waren die statelijke beperkingen verboden.

Ik vond dat toen persoonlijk een goede zaak – juridisch vond ik het wankel. Amendement XIV is aangenomen na de Amerikaanse Burgeroorlog, en had tot doel de ongelijkheid van slavernij, en de gevolgen daarvan, te bestrijden. Niemand dacht in 1868 aan abortus. Dat werd toen algemeen veroordeeld. De rechter moet natuurlijk de *Constitution* zo uitleggen dat deze ook tachtig jaar later past. Maar paste die uitleg in de VS van 1973? Een belangrijk deel van de bevolking was fel tegen deze beslissing van de hoogste rechter. En de basis was zo wankel (afleiden uit het begrip ‘liberty’) dat een latere rechter de zaak zo zou kunnen terugdraaien. Gelukkig hecht het Supreme Court, terecht, aan de continuïteit en consistentie van zijn uitspraken. Reden waarom vele pogingen om via nieuwe kwesties het Supreme Court terug te laten komen op zijn beslissing uit 1973 niet slaagden. De extremen zijn daar intussen dus niet tot elkaar

gekomen, zoals bij ons. De beide kampen gaan nog altijd uit van morele uitgangspunten die ver uit elkaar liggen.

De plek om dat, zoals bij ons gebeurde, te overleggen is de volksvertegenwoordiging, niet bij de rechter. Maar dan komt het probleem: de federale wetgever is niet in staat om een aanvaardbare regeling van abortus aan eenieder op te leggen, is daartoe misschien zelfs niet bevoegd. Dat is immers de bevoegdheid van de vijftig staten. Vandaar de grote politieke druk op het opperste hof, van beide radicale kanten. Het wordt dan van belang wie er rechter zijn – hetgeen leidt tot politieke benoemingen.

De subtiele kwestie die abortus moreel vormt, en blijft vormen, is daar niet mee gediend. Want over morele vragen kunnen we, mits redelijk onderbouwd met argumenten, van mening blijven verschillen. Daarom kan ik de kerkelijke leer, met zijn strenge pro-life-standpunt, niet vatten. Voor mij bevat de christelijke leer vooral een oproep tot barmhartigheid. In dit geval meer jegens de ongewild zwangere moeder, dan jegens de nog niet levensvatbare vrucht. Daarmee houdt de officiële kerk geen rekening. En dat is moreel laakbaar... ●

HUUB SCHUMACHER

WEET JIJ WIE ER GELIJK HEEFT?

Op Koningsdag stond er op de religie-pagina van *De Verdieping* een tweespraak tussen de Theoloog des Vaderlands, Thomas Quartier, en de Jonge Theoloog des Vaderlands, Tabitha van Krimpen. Op zoek naar een grondige vernieuwing van de kerk, bleken er in het gesprek heel verschillende accenten gelegd te kunnen worden. Van geen enkel kun je zeggen: 'Dát is 'm, zo moet het!' Welnee, zowel tijdgeest als mensen zijn voortdurend in beweging. Bovendien zijn mensen allemaal ook weer zo anders in wat ze vinden en voelen en geloven, in hoe ze in het leven staan, enz.. Voor mij was de boodschap van het artikel: oppassen om vormen die jou niet liggen al te snel af te doen met 'uit de tijd' of 'ondeugdelijk' of 'met te weinig diepgang' en al helemaal niet te zweren bij de vorm die op je éigen lijf geschreven is. Zo heeft bijvoorbeeld elke vorm van liturgie wel iets 'goeds', iets 'waars' voor hen die meevieren.

Ik zeg dit nu wel vastberaden, maar onmiddellijk dringt zich dan toch de andere kant van de zaak bij me op (en dan denk ik niet alleen aan liturgie, maar aan heel onze huidige totale manier van bezig zijn rond geloof en kerk): maakt het dan allemaal niks meer uit wat je doet en hoe? Dat kan toch ook niet waar zijn. Misschien leiden er wel meer en verschillende wegen naar Rome, maar niet álle.

Moeilijk hoor. Je blijft daar voortdurend mee worstelen. Zo voel ik nog mijn verwarring bij mijn door nieuwsgierigheid geprikkelde deelname, eind maart in Breda, aan het tweedaagse congres rond 'Als God renoveert'. Twee dagen omgeven worden door een blije, emotionele, enthousiaste, evangelicale, halleluia-achtige sfeer met maar liefst meer dan duizend katholieken uit het gehele land! Krijg ze maar eens bij elkaar! Je moet van ijzer zijn als dat niets met je doet. En ik wed ook dat velen er wel degelijk iets aan 'goeds' en 'waars' hebben opgedaan. Maar toch... de nodige vragen vlogen me naar de keel. Als al die Nederlandse honderdduizenden jongeren en volwassenen en ouderen, voor wie de kerk volledig passé is, ons hier bezig zouden zien... ze zouden waarschijnlijk hun schouders ophalen. Het maakte mij bewust van het wel heel speciale kerkbeeld waarbinnen dit congres plaatsvond; hoewel, soms wist ik het zelf ook niet.

Zo heb ik diezelfde vraag bij al die publicaties over de zozeer gewenste synodale en missionaire kerk! Onze bisschoppen geloven erin dat die ook hier levensvatbaar is. Luister naar wat er

vanuit hun kring gezegd wordt als het om dat synodale gaat: '(Het is zaak) dat we samen nadenken over de gezamenlijke weg die we bewandelen om Christus en zijn Evangelie zo vruchtbaar mogelijk te verkondigen.' Ja, je hoort het goed: sámen nadenken over de gezámenlijke weg...! En wat Zijne Eminentie opmerkt over dat missionaire handelen van de kerk: '...om dat te kunnen doen, zullen we ook de dialoog met de samenleving moeten blijven aangaan.' Klinkt toch gemeend en hoopvol! Blijkbaar zien zij het echt wel zitten. Maar lees je de vragen die zij in dit verband ter bespreking aan individuen en groepen voorleggen, dan suggereren die heel bepaalde antwoorden...

Het doet me denken aan die rabbi die het verhaal aanhoorde van een echtgenoot die sprak over zijn ongelukkig huwelijk. De rabbi zei tegen hem: 'Je hebt gelijk.' Vervolgens luisterde hij naar het verhaal van de vrouw, dat heel anders was. Opnieuw zei hij: 'Je hebt gelijk.' De leerling van de rabbi, die bij beide gesprekken aanwezig was, zei: 'Maar ze kunnen niet allebei gelijk hebben.' Daarop zei de rabbi: 'Jij hebt ook gelijk.'

Weet jij wie er gelijk heeft?

Om na deze column niet in totale onverschilligheid te belanden, nog dit: journalist Stijn Fens, ook aanwezig bij genoemd Bredaas congres, vatte op 2 april jl. in dagblad *Trouw* zijn bevindingen samen met: "Voor je het weet sta je met je rug naar de wereld." Ja, 'voor je het weet', zegt Stijn. Goed om te weten dat we niet zo vlug weten of we gelijk hebben.

CO
LU
MN.